

Національний
банк України

Економіка України в умовах війни

Ольга Погарська

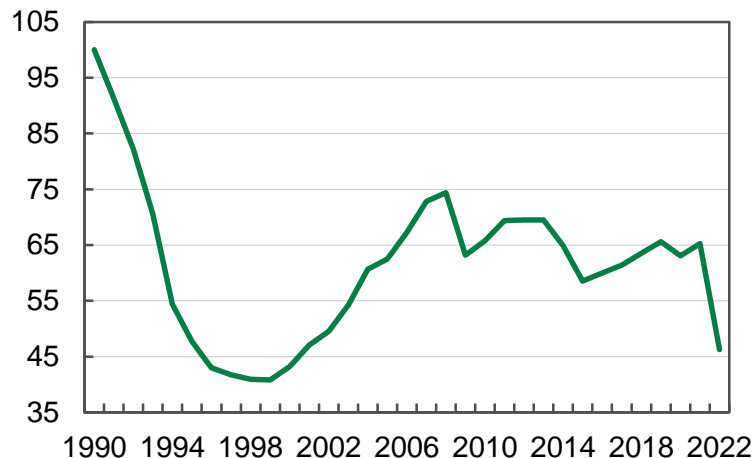
Заступник директора Департаменту – начальник
управління економічного аналізу

22 грудня 2023 року

Повномасштабне вторгнення росії відкинуло українську економіку на 20 років назад

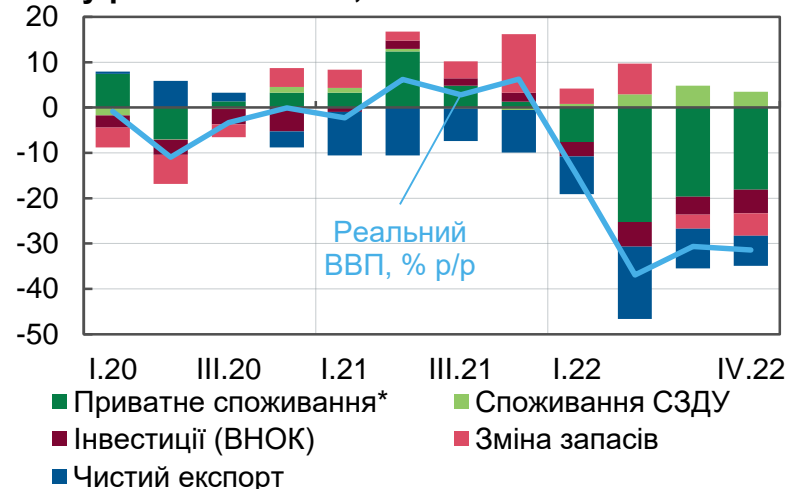
Зміна реального ВВП, %

З 2010 року – без тимчасово окупованої АР Крим, з 2014 року – без тимчасово окупованих частин Донецької та Луганської областей.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Внески категорій кінцевого використання в річну зміну реального ВВП, в. п.

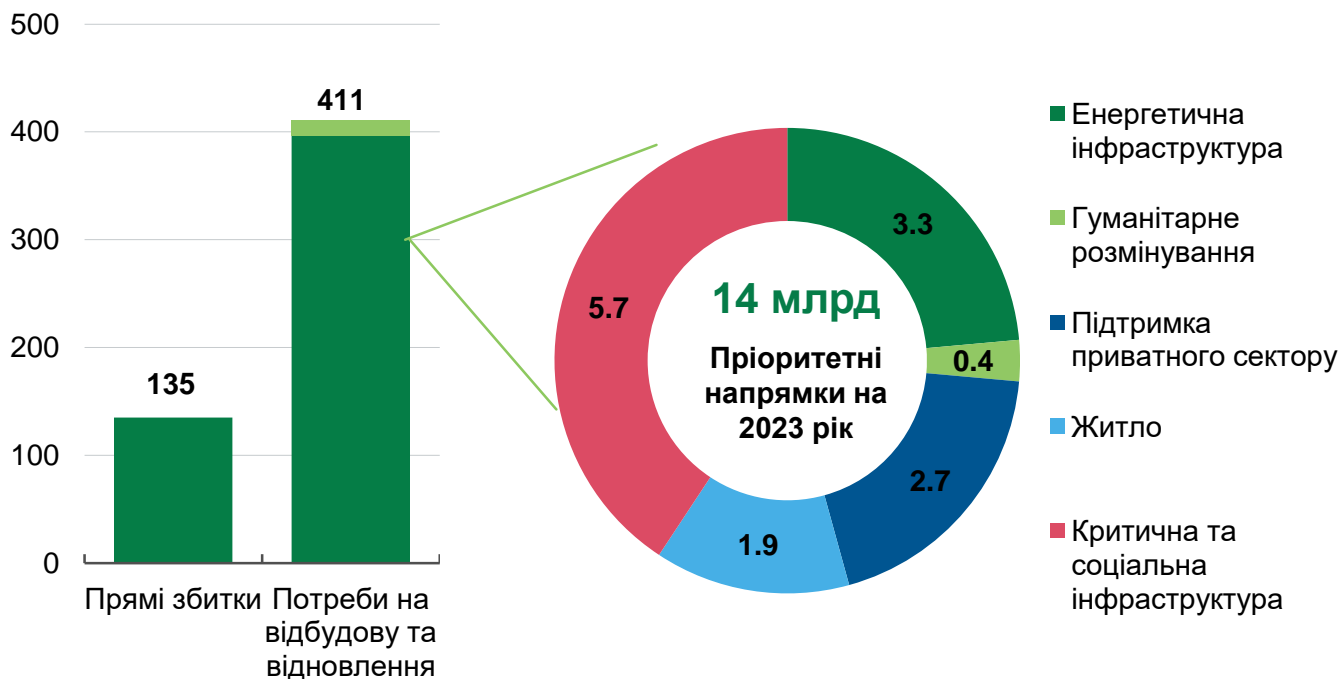

* Включає кінцеві споживчі витрати ДГ та некомерційних організацій, що обслуговують ДГ.
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

- Реальний ВВП у 2022 році впав на 29.1%. Спад реального ВВП був найглибшим за історію України, а рівень ВВП повернувся до початку 2000-х років
- Суттєво змінилася і структура економіки, зокрема значно зросла роль державного сектору. Державне фінансування також підтримало інвестиції, які, втім, суттєво скоротилися в умовах високих ризиків та погіршення фінансового стану підприємств
- Зменшення доходів ДГ очікувано зумовило спад приватного споживання. На відміну від інших років, значний від'ємний внесок чистого експорту був сформований глибоким падінням експорту через блокування морських портів та пошкодження виробничих потужностей

Економічні втрати, спричинені війною, є величезними. І це не лише втрати фізичного капіталу, ...

Оцінка потреб на відновлення та відбудову*, млрд дол. США

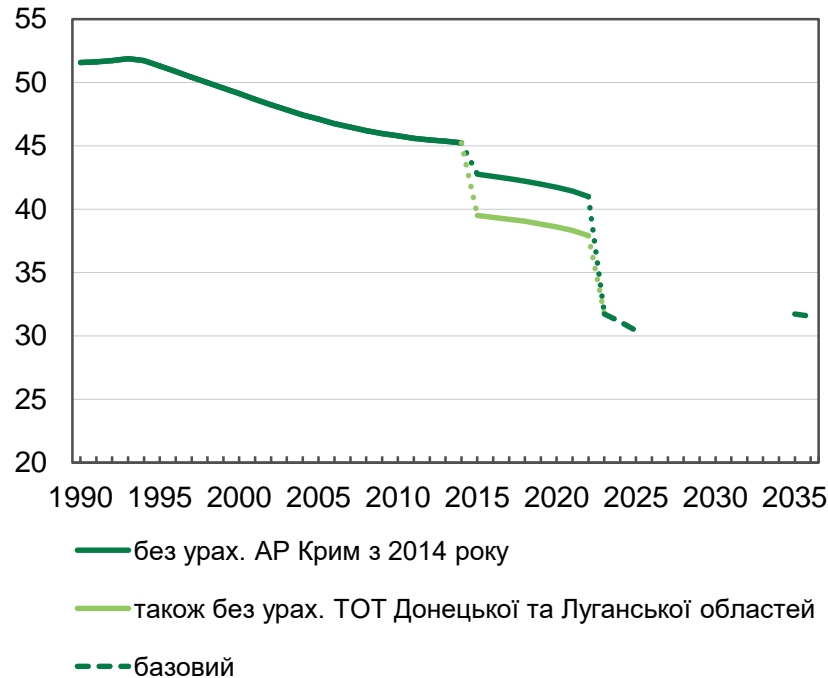

* Станом на 24 лютого 2023 року.

Джерело: Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (Світовий банк, Європейська комісія, ООН, КМУ).

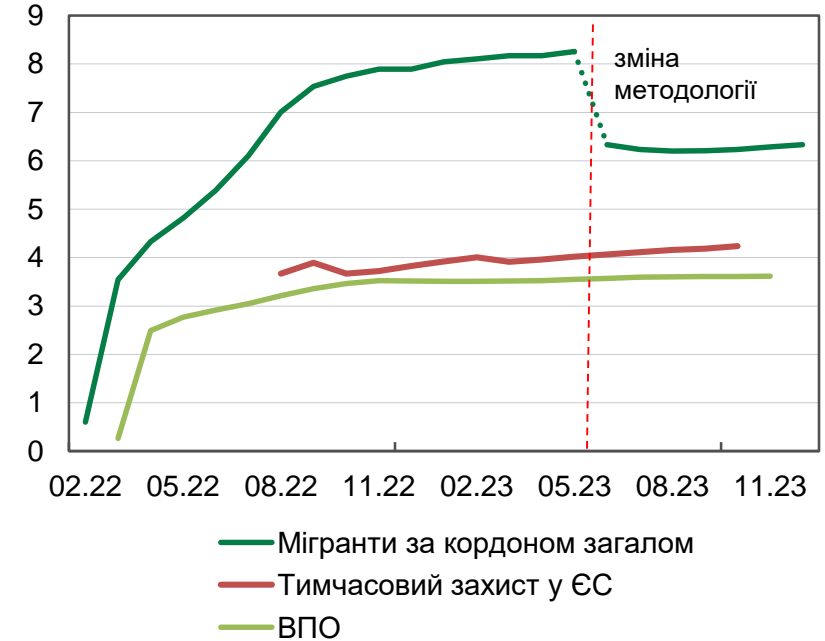
... а й людського

Населення України, млн

Джерело: ДССУ, оцінки та розрахунки НБУ, прогноз Інституту демографії ім. Птухи.

Кількість мігрантів, осіб із ТЗ в ЄС та ВПО, млн осіб

Джерело: UNCHR, ESTAT, Міністерство соцполітики України.

- Україна й до початку війни у 2014 року переживала демографічну кризу
- Війна загострила демографічні проблеми, спричинивши дві великі міграційні хвилі. Утім, вони суттєво відрізнялися одна від одної. Перша - переважно трудова міграція, друга – вимушена через безпекові ризики
- В певний момент упродовж 2022 року більше 10 млн українців були змушені полишити свої домівки та переїхати в межах України або за кордон (більше чверті постійного населення)

Дві хвили міграції з початку війни, розв'язаної росією, мали кардинально різну природу, які...

Портрет мігранта у 2017 році

Picture: zz.te.ua.

Чоловік (57%), молодше 40 років (62%) з середньою спеціальною освітою (44%) з села або невеликого міста (75%) із заходу або центру країни, який має робітничу спеціальність (42%)

Джерело: Інститут демографії ім. Птухи.

Портрет мігранта у 2022 році

Picture: censor.net.

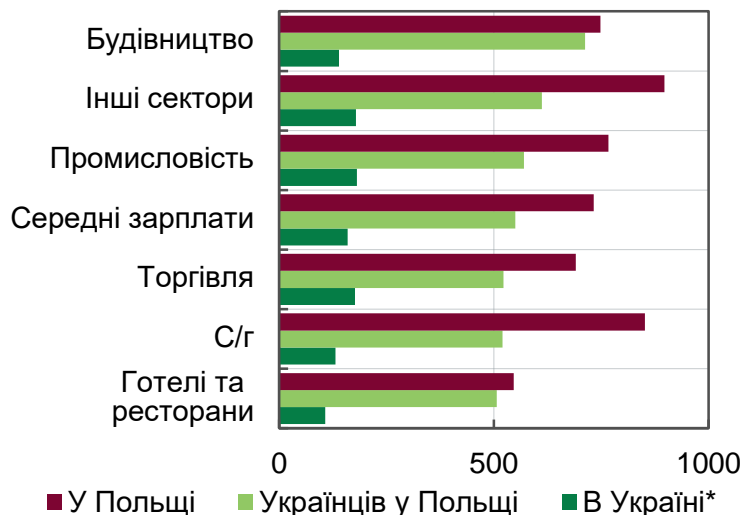
Жінки (83%), майже половина у віці від 35 до 49 років, майже 70% з вищою освітою.

63% з дітьми, частка дітей у загальній кількості мігрантів – більше половини

Source: ces.org.ua.

... передусім відрізнялися основною причиною виїзду за кордон

Чисті зарплати у Польщі, в Україні та українських трудових мігрантів у Польщі за секторами економіки восени 2015 року, дол. США

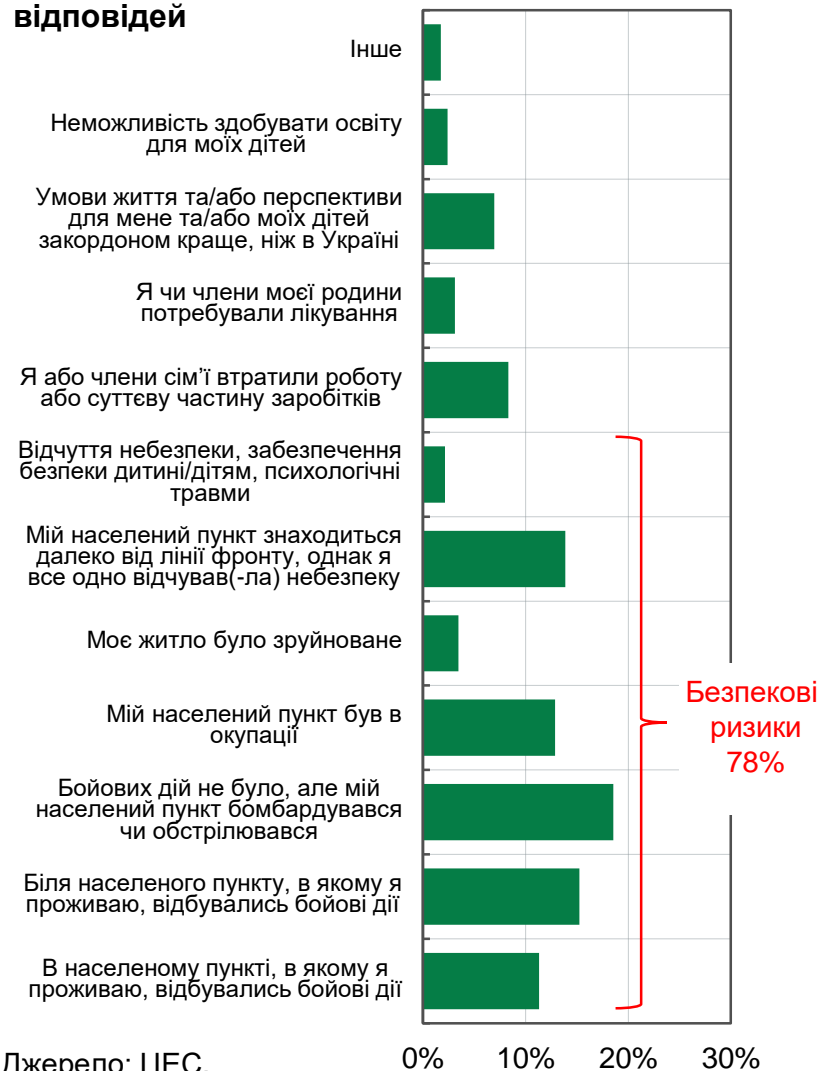

* Оцінка чистих зарплат в Україні відбувалася шляхом вирахування ЄСВ (3.6%), ПДФО (15%) та військового збору (1.5%).

Джерело: розрахунки НБУ за даними ДССУ, НБП, IMF IFS.

- Основна причина міграції після 2014 року - складна економічна ситуація в Україні та "пошук кращого життя"
- Кількість трудових мігрантів у 2017–2018 оцінювалася у 2.7 млн. Кількість ВПО з окупованих територій у 2014-2015 роках становила 1.4 млн

Основні чинники, які вплинули на рішення виїхати за межі України станом на травень 2022 року, % відповідей

Джерело: ЦЕС.

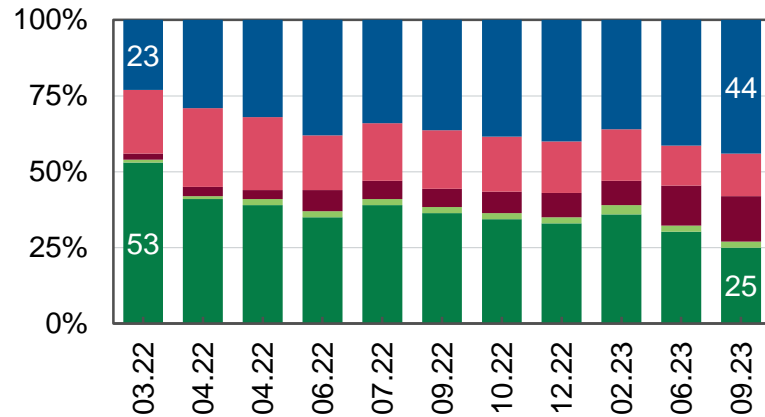
Вплив міграції на українську економіку до 2022 року був подібним до інших країн, які стикалися з активною міграцією

Тип міграції	Позитивний вплив	Негативний вплив
Короткострокова 5-7% робочої сили	<ul style="list-style-type: none">Вплив на обмінний курсЗменшення бідностіІнвестиційні ресурсиСкорочення безробіття	<ul style="list-style-type: none">Інфляція, пов'язана зі зростанням зарплатСкорочення кількості робочої силиПогіршення державних фінансівРозшарування суспільства
Довгострокова 5% робочої сили	<ul style="list-style-type: none">Інвестиційні ресурси діаспориЗбільшення торгівлі з країнами-реципієнтами мігрантів	<ul style="list-style-type: none">Скорочення кількості робочої силиНегативні демографічні тенденціїЗменшення переказів
Високо-кваліфікована 0.1% робочої сили	<ul style="list-style-type: none">Притік інвестицій/венчурного капіталу	<ul style="list-style-type: none">Зменшення якості людського капіталу та продуктивності праціНепродуктивні витрати держави на навчання мігрантів
Повернення трудових мігрантів 3% робочої сили	<ul style="list-style-type: none">Поліпшення якості людського капіталуПритік технологій та інноваційЗбільшення продуктивності праціЗбільшення кількості робочої сили	<ul style="list-style-type: none">Зростання цін на нерухомість

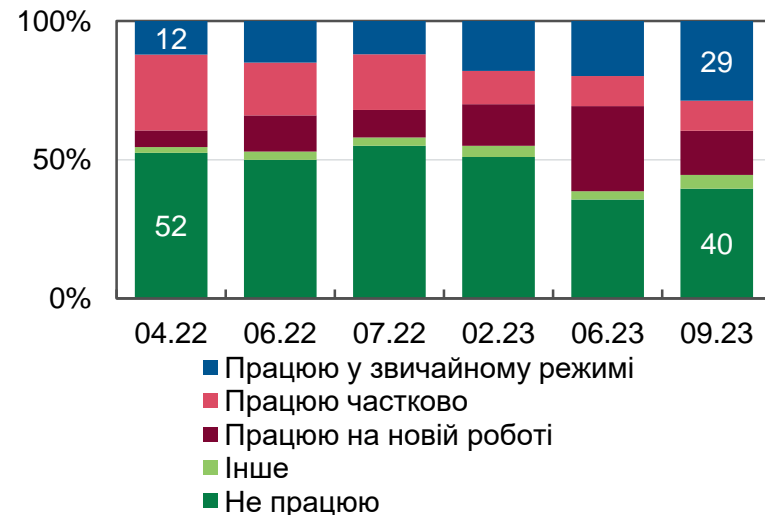
Джерело: ЦЕС.

Міграція після повномасштабного вторгнення пом'якшила кризу в країні, що супроводжувалася втратою зайнятості...

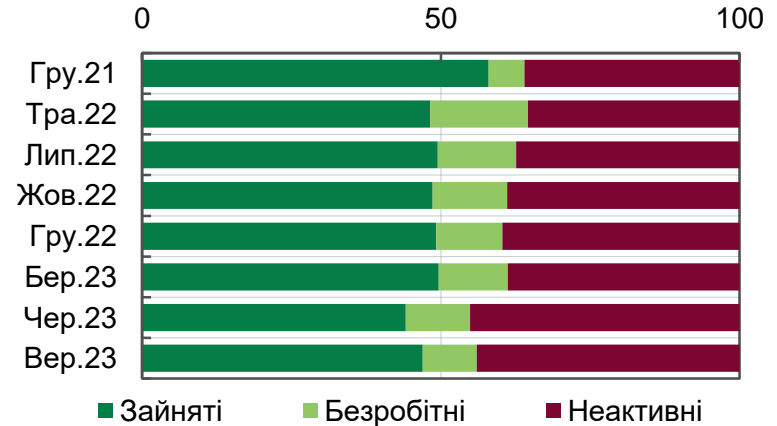
Поточний статус зайнятості серед тих, хто мав роботу до 24 лютого 2022 року, % відповідей
Серед усіх респондентів

Серед ВПО

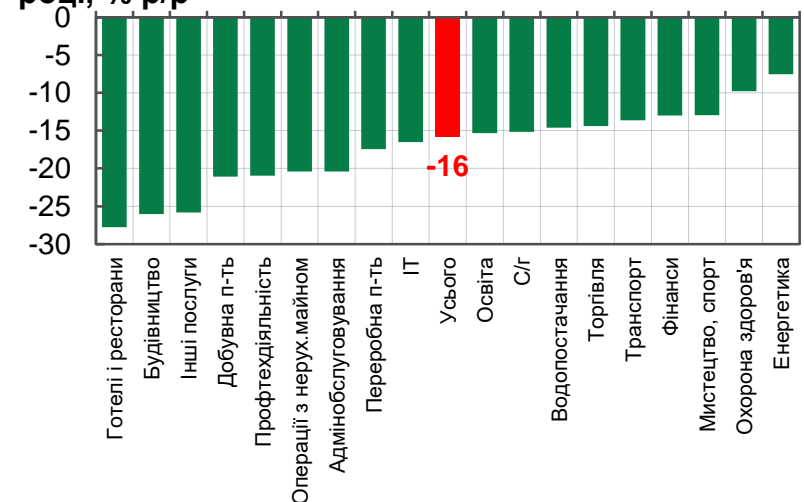

Частка зайнятих, безробітних та економічно неактивних серед респондентів, %

Джерело: InfoSapiens, розрахунки НБУ.

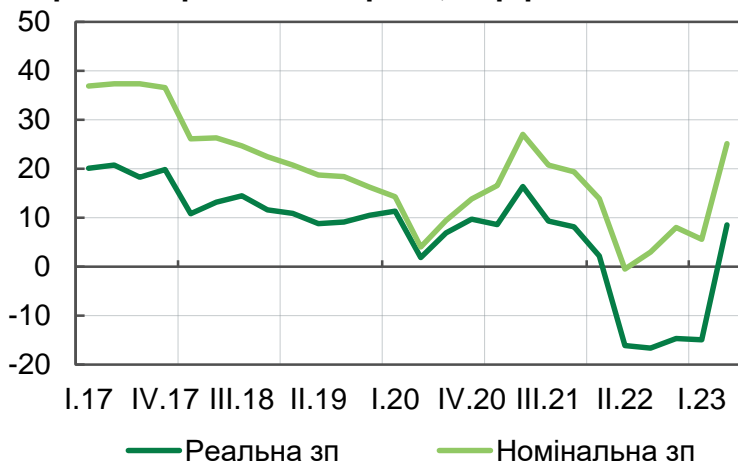
Кількість найманих працівників за ВЕД у 2022 році, % р/р

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

...та значним падінням доходів українських домогосподарств

Середні зарплати в Україні, % р/р

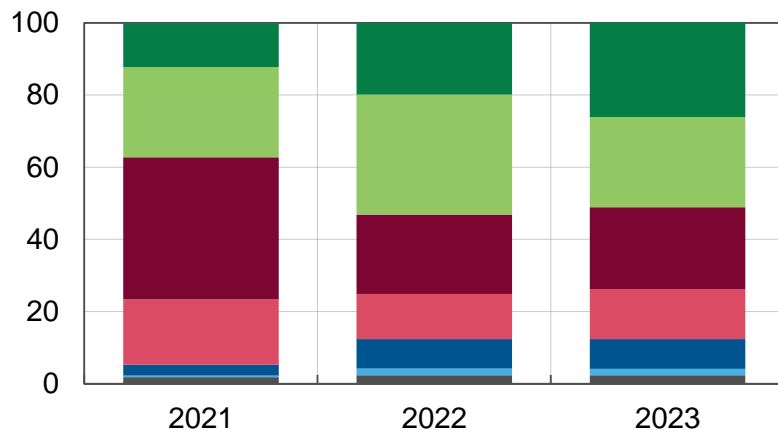
Джерело: ДССУ, оцінки НБУ.

Непрямі показники для оцінки реальних доходів домогосподарств*, % р/р

Дефльовано на ІСЦ. Джерело: ПФУ, ДССУ, ДКСУ, розр. НБУ.

Самооцінка фінансового становища сім'ї у III кварталі 2021–2023 року, % відповідей

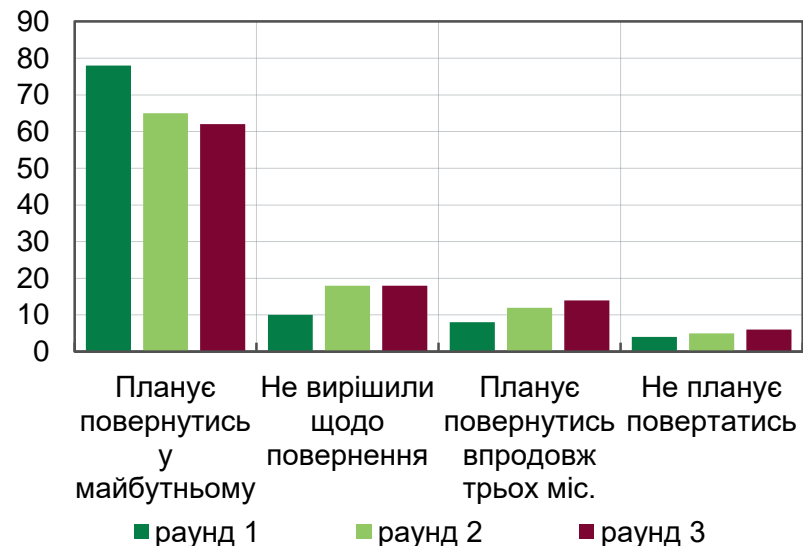
- 1. Економимо на харчуванні
- 2. Вистачає на харчі. На одяг та взуття потрібно заощадити/позичити
- 3. Вистачає на п.2. На придбання дрібної техніки потрібно заощадити/позичити
- 4. Вистачає на п.3. На придбання габаритної техніки потрібно заощадити/позичити
- 5. Вистачає на п.4. На придбання машини/квартири потрібно заощадити/позичити
- 6. Можемо дозволити собі будь-які покупки
- 7. Важко відповісти

Джерело: InfoSapiens.

- Втрати трудових доходів домогосподарств були частково компенсовані соціальними виплатами, підвищенням пенсій та суттєвим підвищенням виплат військовим

Але міграція поглибила регіональні і професійні диспропорції на ринку праці, що свідчить про структурне безробіття

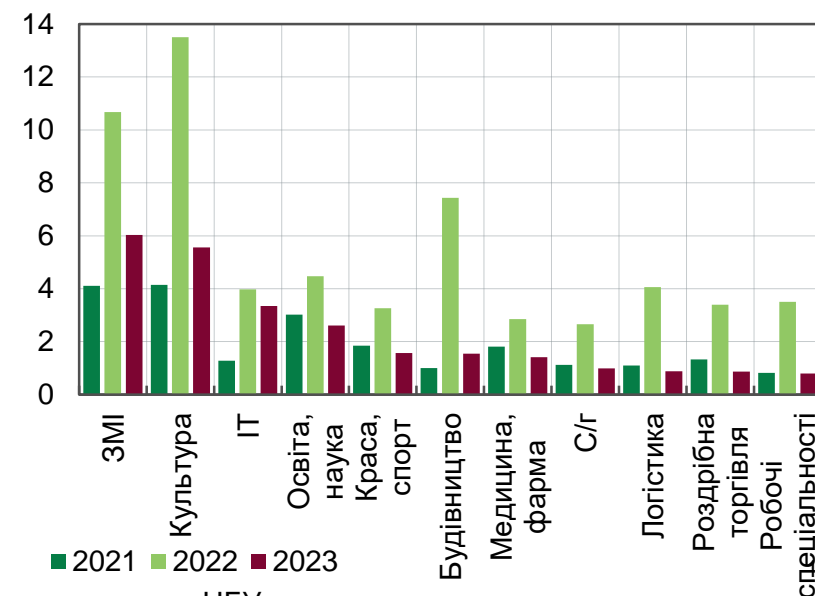
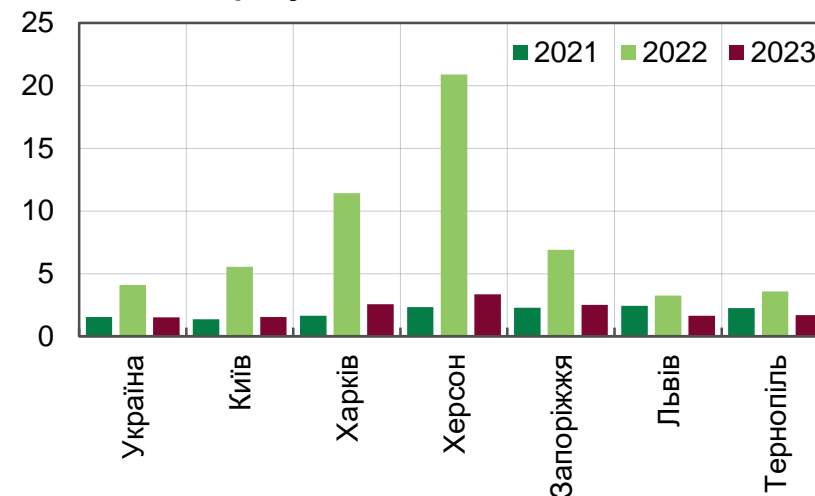
Плани щодо повернення в Україну, % відповідей

Джерело: UNCHR.

- Довгостроковий вплив міграції залежатиме від повернення мігрантів
- Хоча більшість мігрантів досі планує повернутися, частка тих, хто не вирішив щодо повернення або вирішив залишитися за кордоном, зростає
- Безпекові чинники – основні, що впливають на рішення щодо повернення
- Водночас наявність роботи та підвищення стандартів життя в Україні також сприятимуть поверненню

Навантаження на одну вакансію у жовтні відповідного року, одиниць

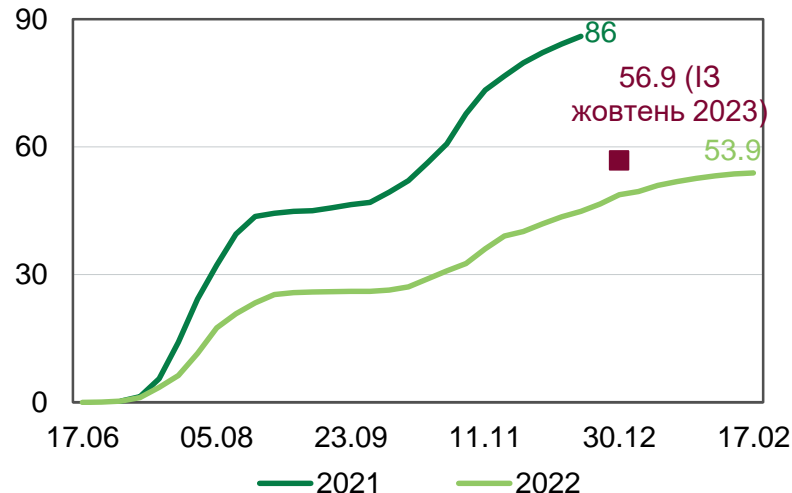

Українська економіка виявилася стійкішою та пристосовується до військових умов швидше, ніж очікувалося

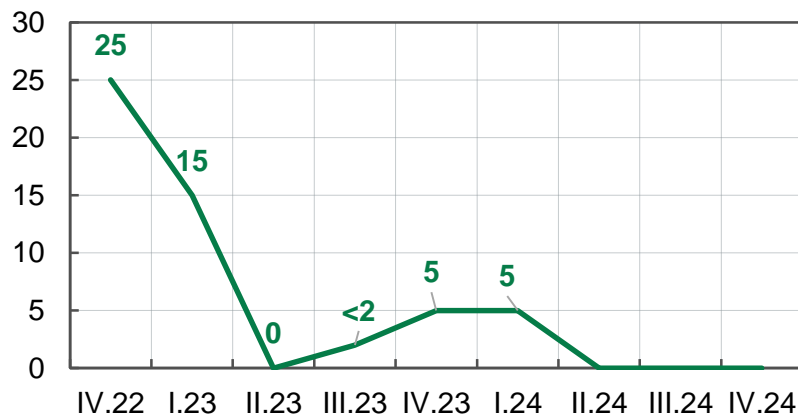
Зміна реального ВВП, % р/р

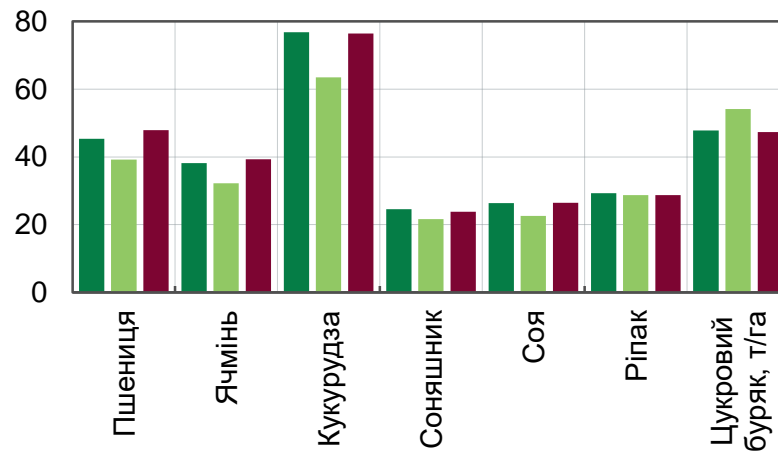
Обсяги врожаю зернових та зернобобових, млн тонн, кумулятивно

Оцінки та припущення щодо дефіциту потужностей е/е, %

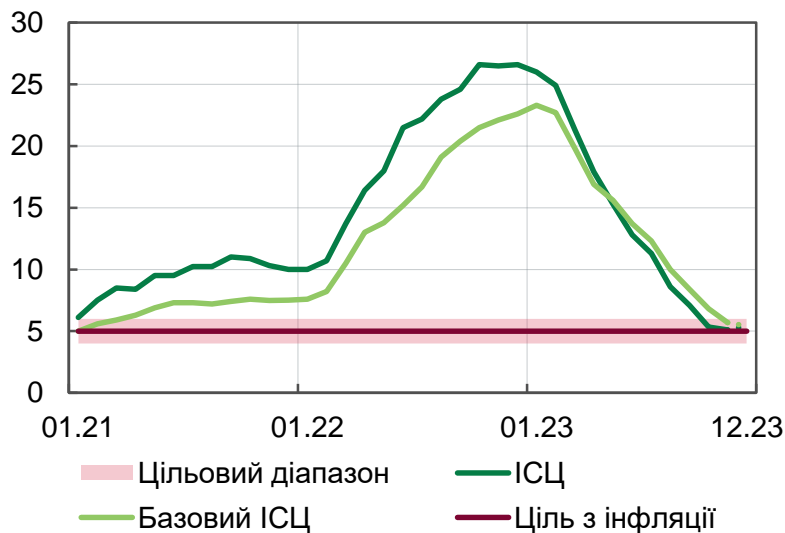

Урожайність основних с/г культур, ц/га

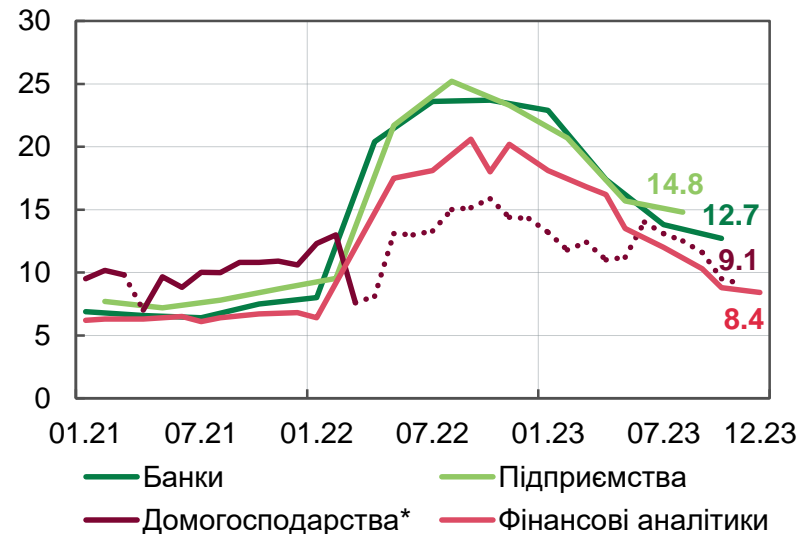
Гарні врожаї та стійка ситуація на валютному ринку сприяли стрімкому сповільненню споживчої інфляції

Інфляція* та інфляційна ціль, % р/р

* Грудень – за даними прогнозу.
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Інфляційні очікування на наступні 12 місяців, %

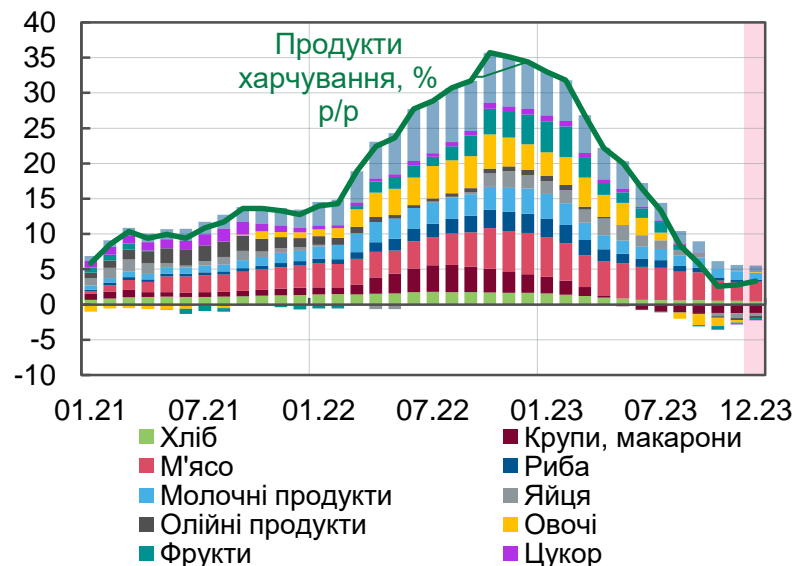

* Пунктирні лінії – зміна методу опитування на телефонне.
Джерело: НБУ, GfK Ukraine, Info Sapiens.

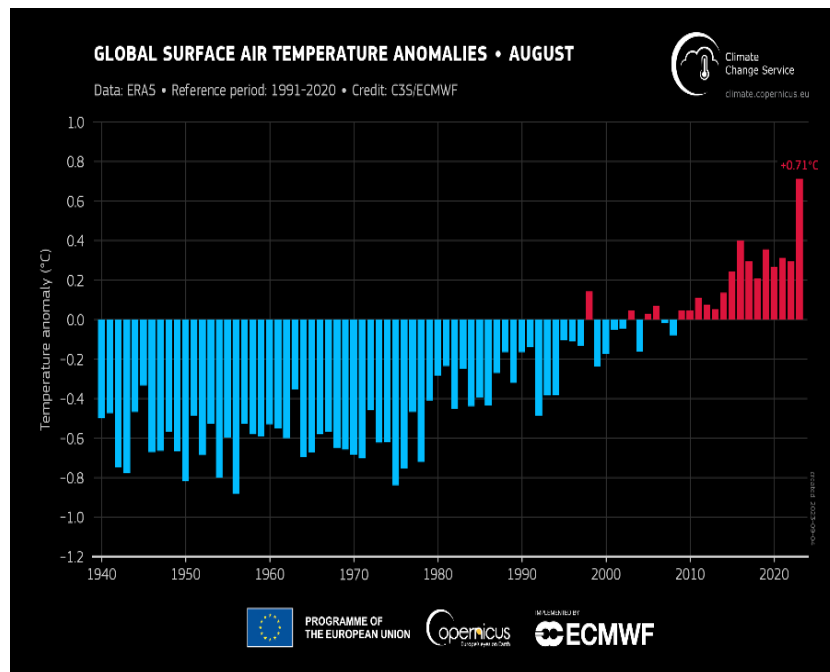
- Споживча інфляція сповільнилася з 26.6% р/р у грудні 2022 року до 5.1% р/р у листопаді 2023 року. За оцінкою НБУ, інфляція залишиться в межах цільового діапазону і у грудні 2023 року
- Фундаментальний інфляційний тиск також знижувався у результаті поліпшення очікувань, у тому числі в умовах стійкої ситуації на валютному ринку, та зменшення тиску з боку витрат бізнесу, зокрема на продовольчу сировину та корми

Значною мірою сповільнення інфляції визначалося стрімким здешевленням продовольства завдяки гарним врожаям..

Внески у зміну цін на продукти харчування*, в. п.

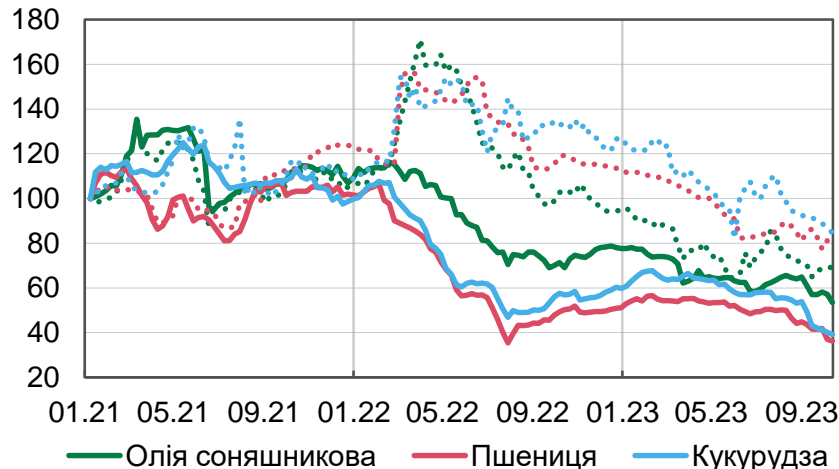
* Грудень – за даними прогнозу ІЗ за жовтень 2023 року.
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

- Ціни на овочі залишалися нижчими, ніж торік, під впливом гарного врожаю завдяки сприятливим погодним умовам та нарощуванню обсягів виробництва окремими регіонами. Також тривало здешевлення фруктів, передусім за рахунок цитрусових та екзотичних фруктів
- Дешевшали крупи та борошно через низькі експортні ціни та збільшення виробництва. Зменшення обсягів експорту соняшникової олії, окремих молочних та м'ясних продуктів, насамперед масла та курятини, зумовило сповільнення зростання цін на м'ясні, молочні та олійні продукти
- Темпи зростання цін на інші види продовольства, непродовольчі товари та послуги також знижувалися завдяки подальшому зменшенню тиску з боку витрат бізнесу в умовах поліпшення очікувань, у тому числі з огляду на стійку ситуацію на валютному ринку

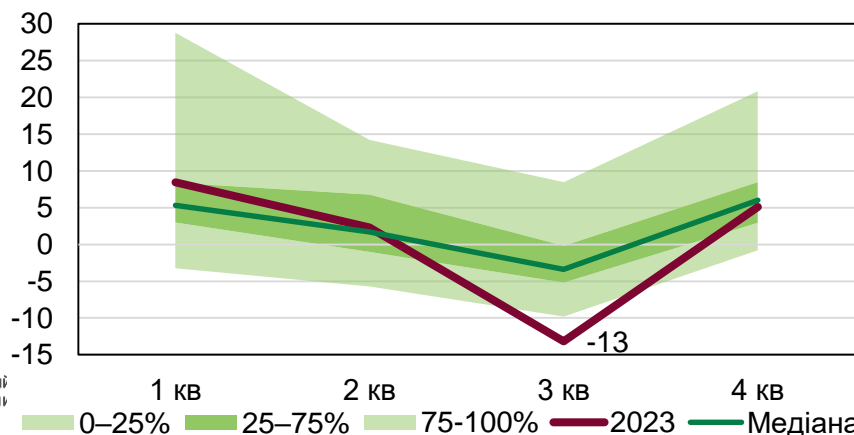
...на тлі логістичних складнощів для експорту та меншої кількості споживачів

Ціни на основні с/г товари в Україні та на зовнішніх ринках* в доларовому еквіваленті, 01.2021 = 100

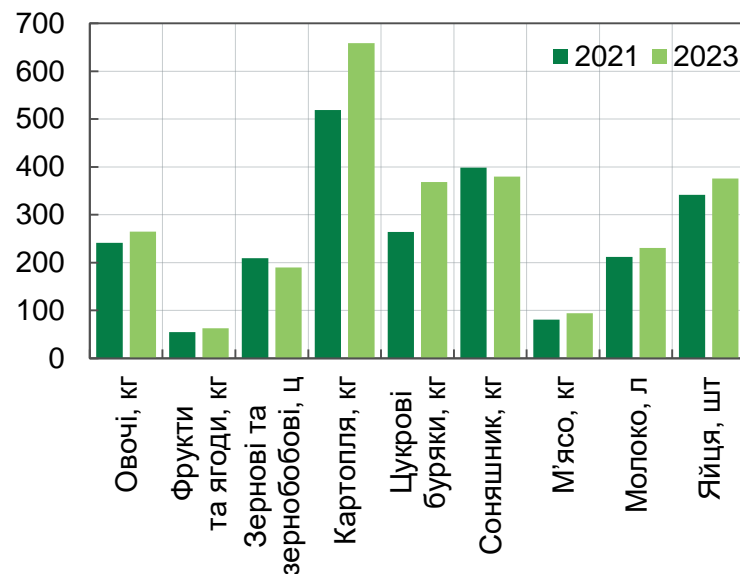

* Суцільні лінії – ціни на с/г в Україні на умовах EXW, пунктирні лінії – ціни на зовнішніх ринках на умовах FOB.
Джерело: АПК-інформ, розрахунки НБУ.

Зміна цін на сирі продовольчі товари за 1997-2023 роки (агреговано), %

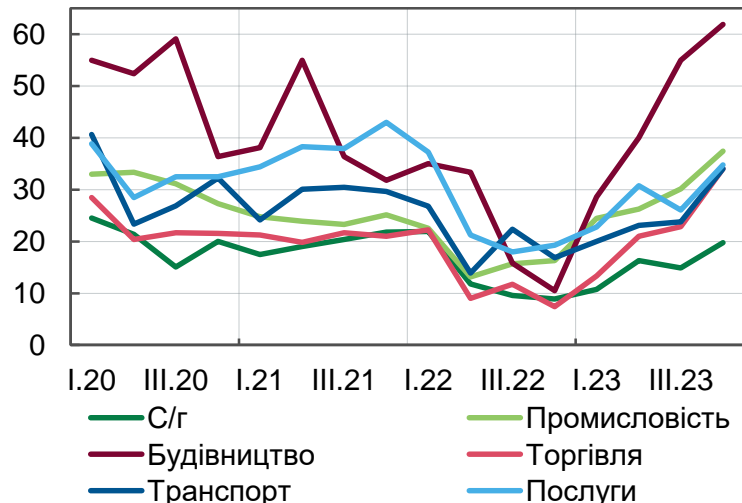
Обсяги виробництва продуктів харчування на одну особу

* Кількість населення у 2021 році – за даними ДССУ, у 2023 році – за оцінкою Інституту демографії ім. Птухи. Обсяги виробництва продуктів харчування у 2021 році – за даними ДССУ, у 2023 році – за оцінкою НБУ.
Джерело: ДССУ, Інститут демографії ім. Птухи, розрахунки НБУ.

Однак ризики в бік посилення інфляційного тиску залишаються значними

Частка компаній, що вказала нестачу кваліфікованих працівників, % відповідей

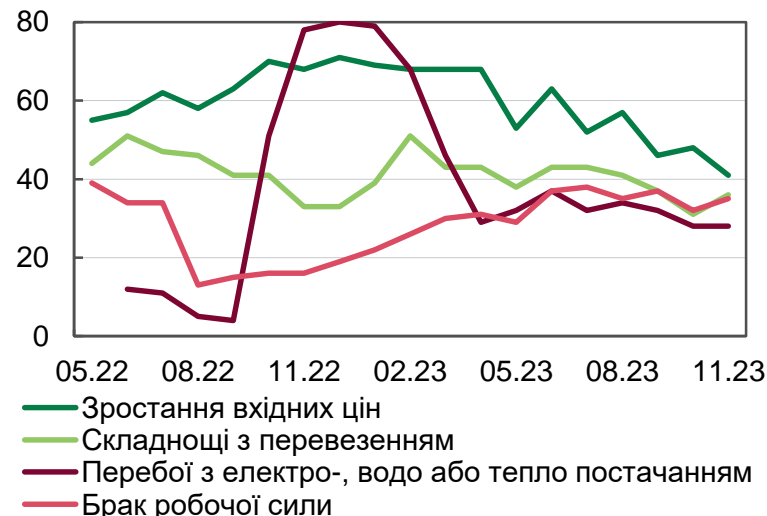
Джерело: НБУ.

Перша реєстрація легкових автомобілів, тис. од.

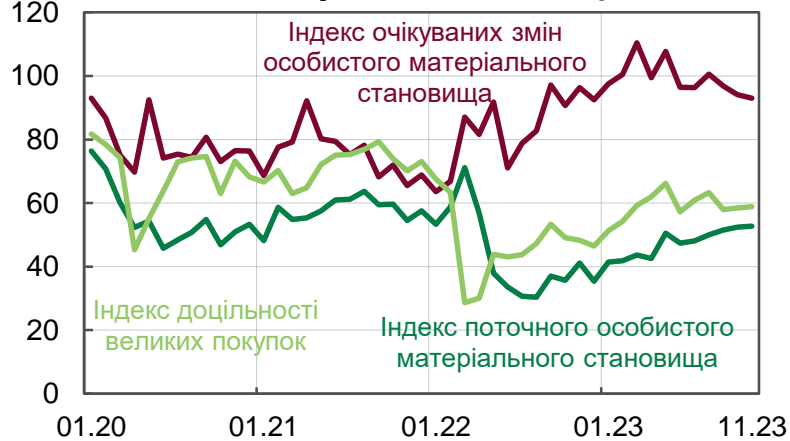
Джерело: Укравтопром.

Проблеми бізнесу, % відповідей

Джерело: ІЕД.

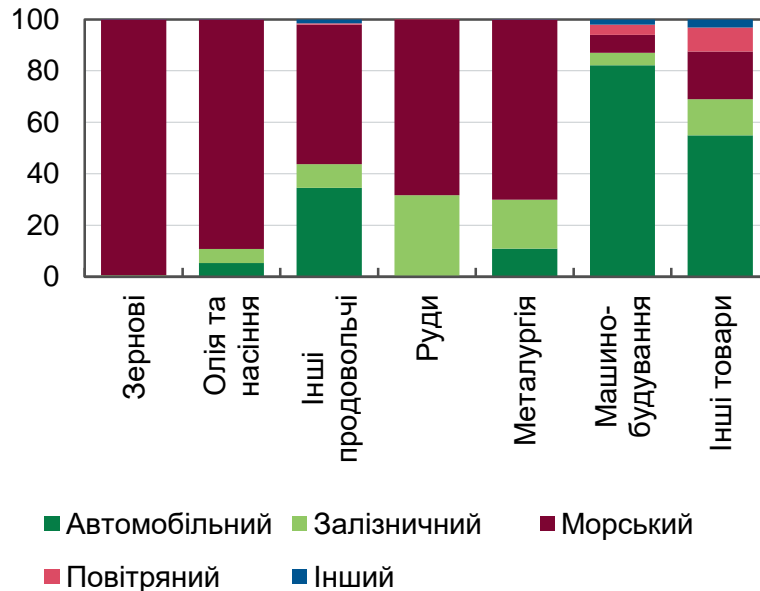
Компоненти індексу споживчих настроїв, п.

З березня 2023 року метод опитування змінено з вічна-віч на телефонні інтерв'ю. Джерело: Info Sapiens.

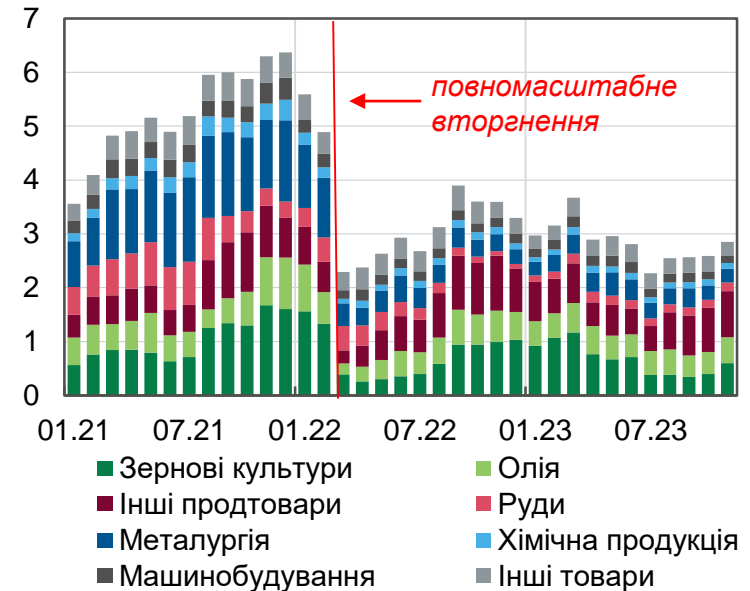
Подальший інфляційний та економічний розвиток значною мірою залежить від стійкості експорту

Транспортування експорту у 2021 році, %

Джерело: ДМСУ.

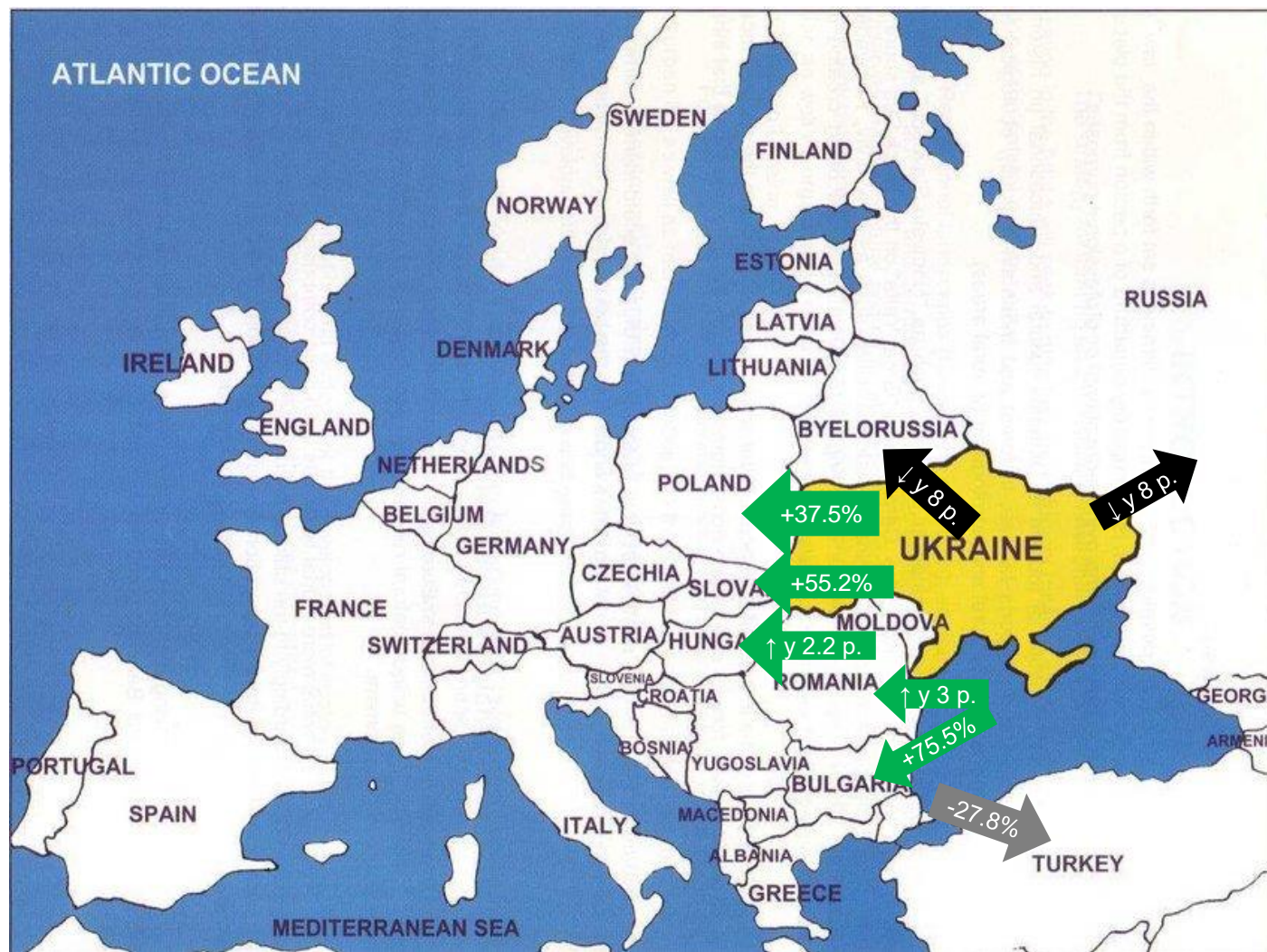
Експорт товарів, млрд дол.

Джерело: НБУ.

- Повномасштабна війна зумовила значне погіршення зовнішньо-торговельної позиції: експорт товарів стрімко низився
- Перед початком повномасштабного вторгнення значна частка українського експорту постачалася через морські порти. Блокування морських портів спричинило різке падіння експорту товарів з початку повномасштабної війни
- Додатковим, не менш важливим фактором було руйнування потужностей виробництва продукції металургії, що обмежуватиме експорт навіть у випадку повного розблокування морських шляхів

У 2022 році структура експорту змінилася: через блокування морських шляхів значно зросла роль Європи та автотранспорту

-55%

+3.4%

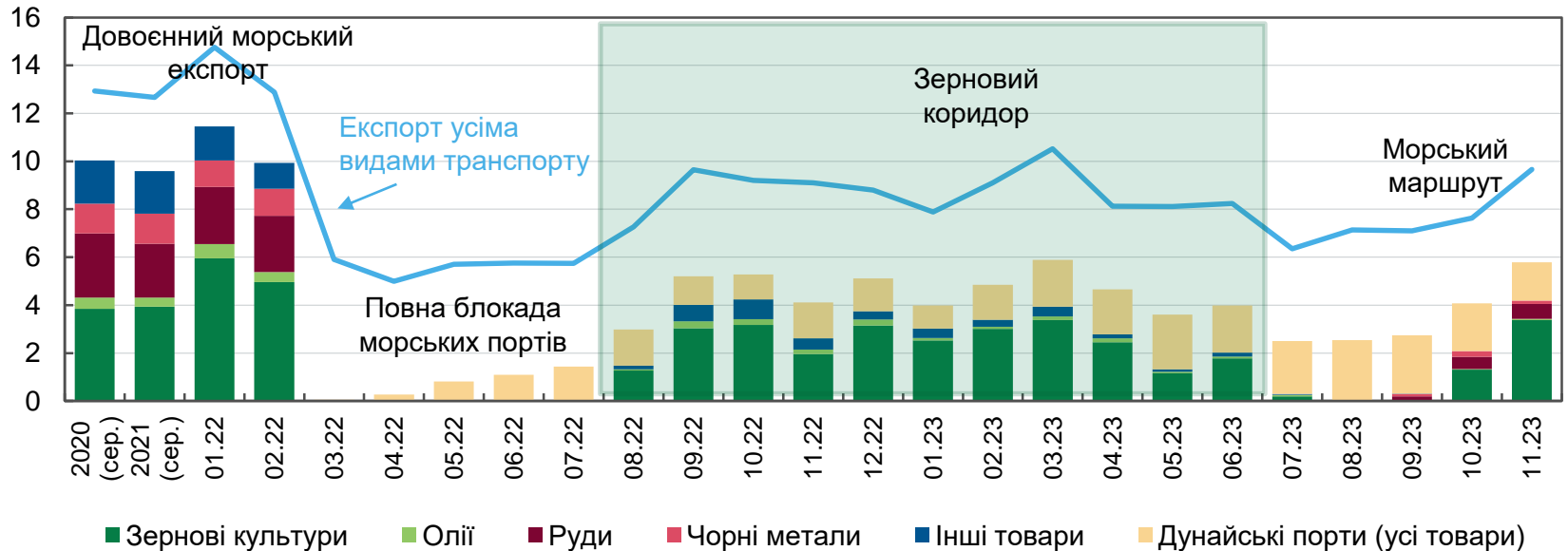
+32.4%

Експорт товарів у 2022 році

Європа	+4.8%
Америка	↓ 2.7 рази
Азія	↓ 2.3 рази
Африка	↓ 2.6 рази
СНД	↓ 2.9 рази
Усього	-35.1%

Активна розбудова альтернативних шляхів децю пом'якшила глибоке падіння експорту

Експорт товарів водним транспортом, млн т

Джерело: АМПУ, ДМСУ, Black Sea Grain Initiative, MarineTraffic, відкриті джерела.

- Україна за значної підтримки міжнародних партнерів розпочала розбудову логістичних шляхів на західному кордоні. Одним із ключових її елементів стала активізація роботи дунайських портів
- Ініціатива ЄС "Шляхи солідарності" сприяла зростанню ролі автотранспорту, а розширення пропускної здатності залізничних переходів сприяло збільшенню експорту товарів залізницею
- Запровадження "зернового коридору" розширило можливості для вивезення врожаїв 2021 та 2022 років
- Новостворений морський маршрут, який розпочав діяти з вересня 2023 року, дав змогу розширити номенклатуру експорту та компенсувати втрати від блокади західних кордонів

Експортні перевезення – вагомий чинник економічної активності

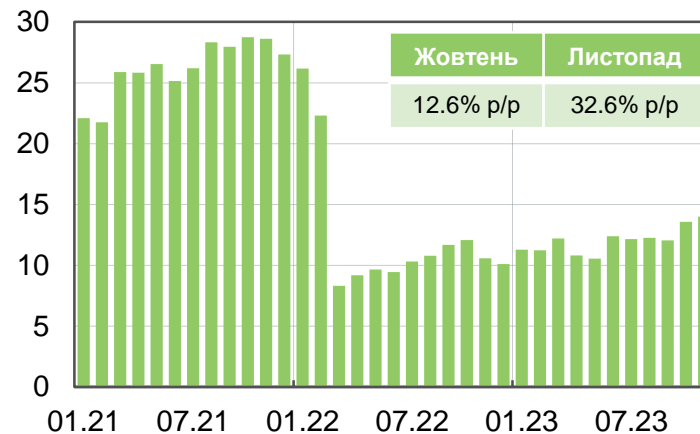
Середньодобове виробництво сталі, чавуну, прокату, тис. т

Джерело: Укрметалургпром.

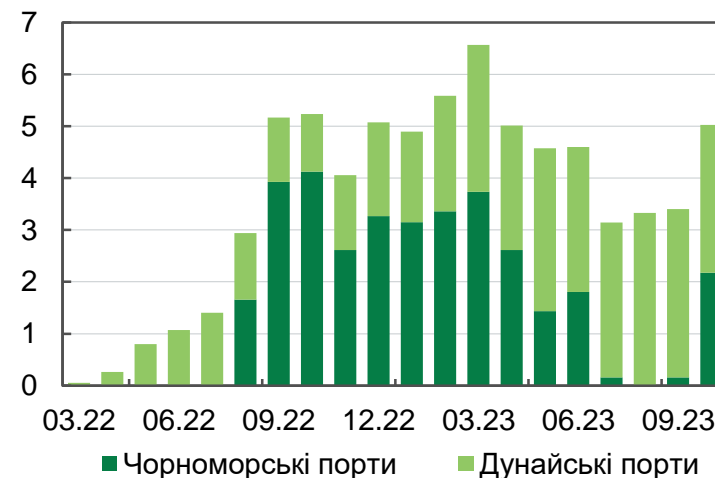
- Робота нового морського коридору, зокрема й розширення номенклатури перевезень, підтримала транспортну галузь та промисловість
- На тлі спаду [автомобільних перевезень](#) унаслідок складнощів з перетином західних кордонів у листопаді зросли [залізничні перевезення](#)

Вантажні перевезення залізницею, млн. т

Джерело: ДССУ, Rail.insider, УЗ.

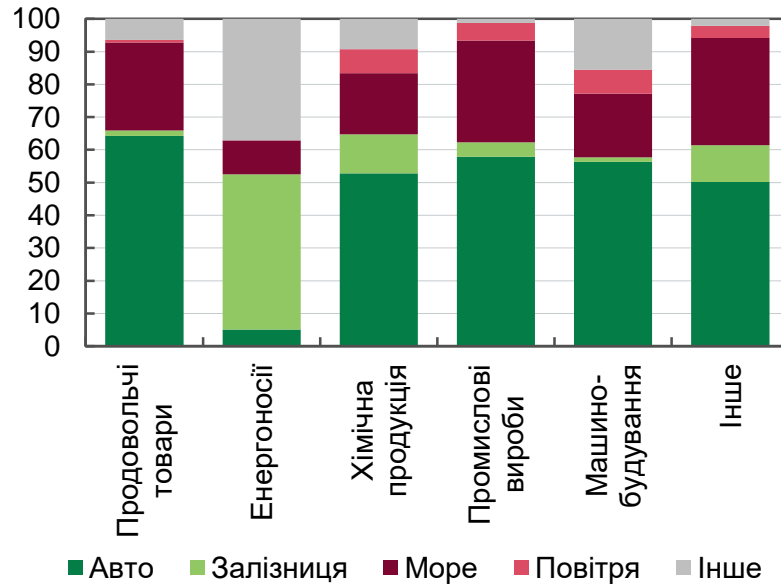
Обробка вантажів українськими портами, млн т

Джерело: АМПУ, МінАгро.

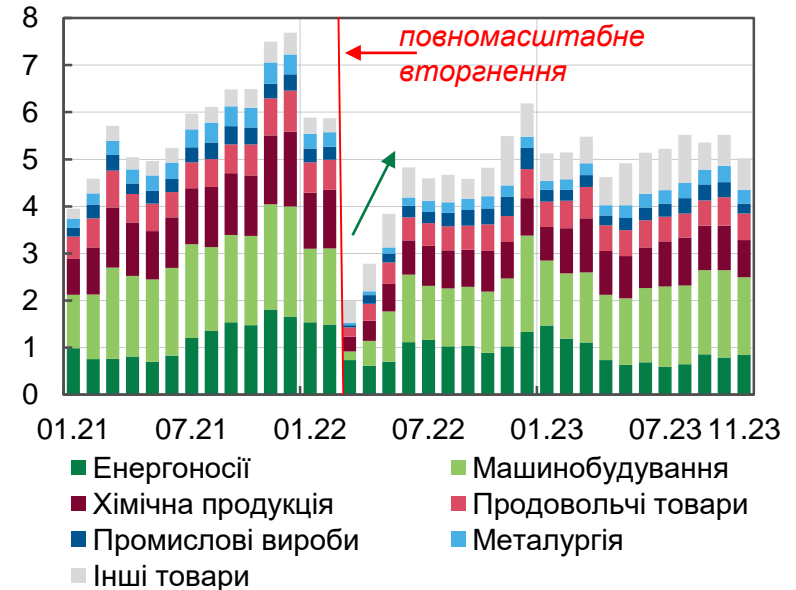
Імпорт товарів зазнав менших втрат через нижчу залежність від моря та швидке відновлення внутрішнього попиту

Транспортування імпорту у 2021 році, %

Джерело: ДМСУ.

Імпорт товарів, млрд дол.

Джерело: НБУ.

- Стрімке відновлення неенергетичного імпорту в перші місяці після повномасштабного вторгнення зумовлювалося пільговим оподаткуванням низки товарів, яке було скасовано в липні 2022 року
- Руйнування потужностей з виробництва та зберігання нафтопродуктів та зростання світових цін на них призвели до відчутного нарощування імпорту нафтопродуктів у 2022 році, тоді як закупівлі газу та вугілля знизилися
- Значна потреба в забезпеченні обороноздатності країни та стійкий внутрішній попит залишаються основними факторами високих обсягів імпорту і у 2023 році

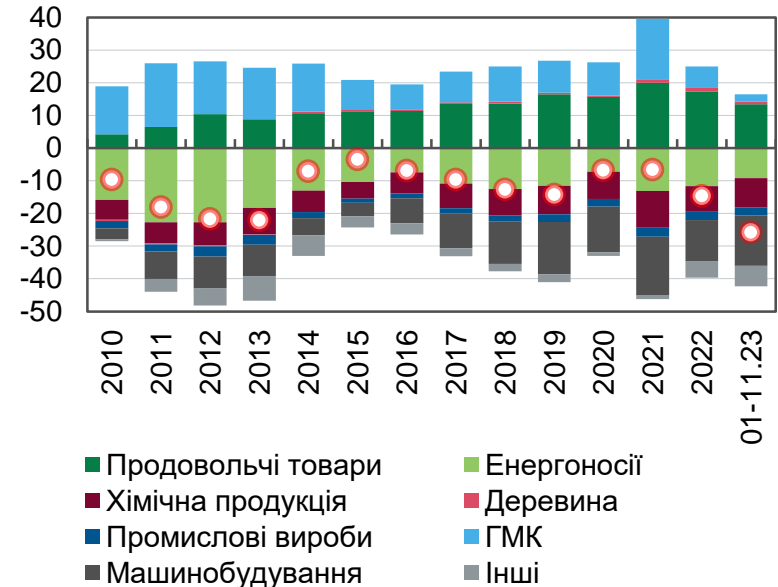
У результаті дефіцит торгівлі товарами значно розширився

Сальдо торгівлі товарами, млрд дол.

Джерело: НБУ, ДМСУ.

Сальдо торгівлі товарами, млрд дол.

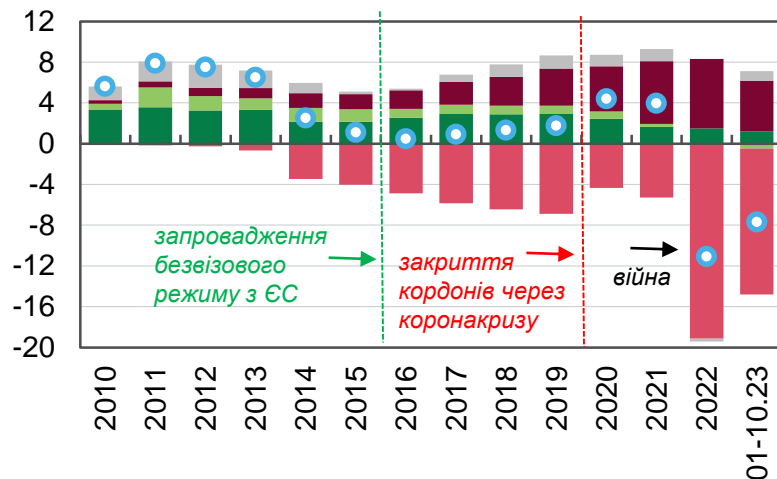

Джерело: НБУ.

- За 2022 рік дефіцит торгівлі товарами розширився до 14.7 млрд дол. – найвищого значення з 2013 року
- У 2023 році його розширення тривало – за 11 місяців за попередніми оцінками дефіцит становив 25.8 млрд дол., сягнувши найвищого абсолютного значення за всю історію спостережень

Крім того, значна міграція призвела до формування нетипового для України дефіциту торгівлі послугами

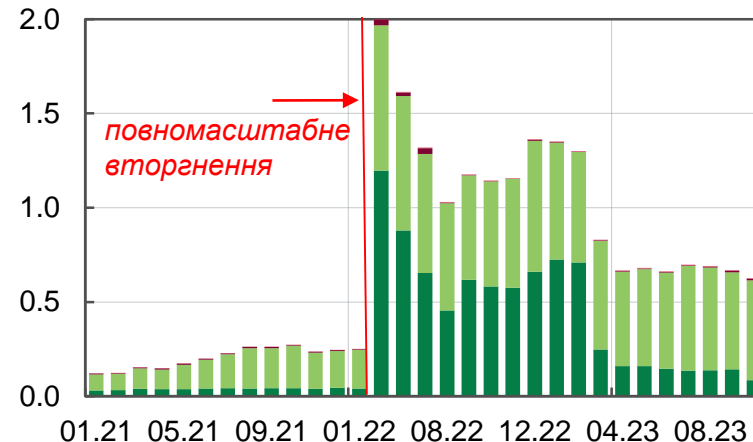
Сальдо торгівлі послугами, млрд дол.

■ Транзит ■ Інший транспорт ■ ІТ послуги
 ■ Подорожі ■ Інші послуги

Джерело: НБУ.

Операції з українських карток за кордоном, млрд дол.

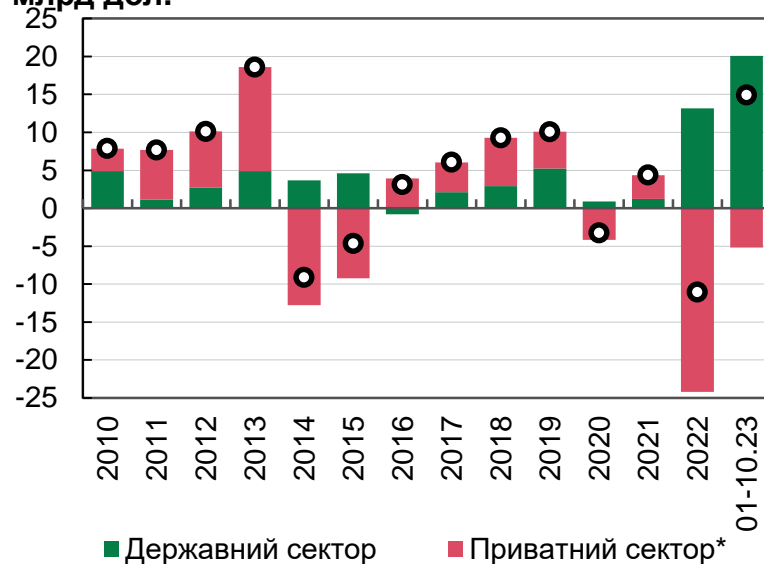
■ Операції в АТМ та ПТКС
 ■ Перекази на картки
 ■ Операції в торговельній мережі
 ■ Зняття готівки

Джерело: НБУ.

- Поточна хвиля міграції є найбільшою з II світової війни
- Витрати вимушених мігрантів за кордоном призвели до суттєвих значень імпорту послуг за статтею "подорожі", що у свою чергу відобразилося у формуванні дефіциту торгівлі послугами (11.1 млрд дол. за 2022 рік та 7.7 млрд дол. за 10 місяців 2023 року)
- Звуження спреда між офіційним та готівковим курсами гривні та посилення ефективності заходів фінансового моніторингу та валютного нагляду сприяли значному скороченню зняття готівки з українських карток за кордоном з березня 2023 року. Натомість суми операцій в торговельних мережах залишалися стабільно високими

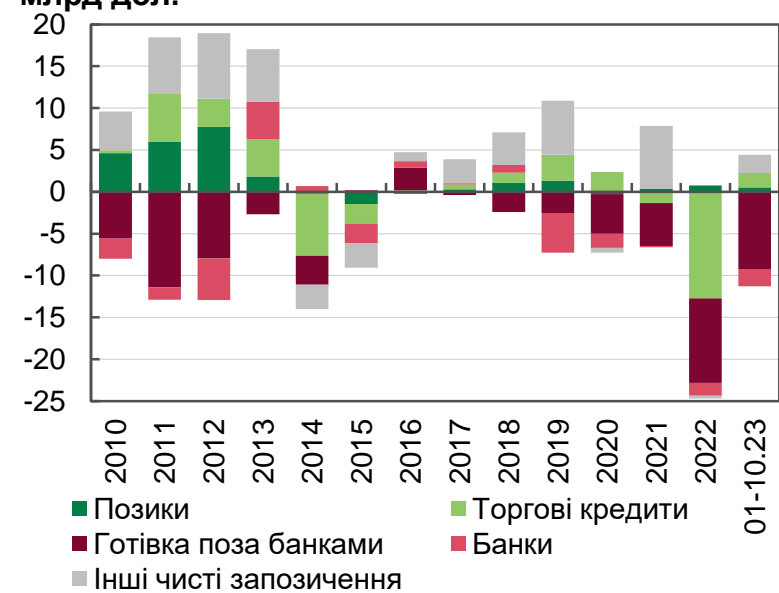
Також спостерігався значний вплив капіталу з України, згенерований приватним сектором

Фінансовий рахунок: чисті зовнішні зобов'язання, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Приватний сектор: чисті зовнішні зобов'язання, млрд дол.

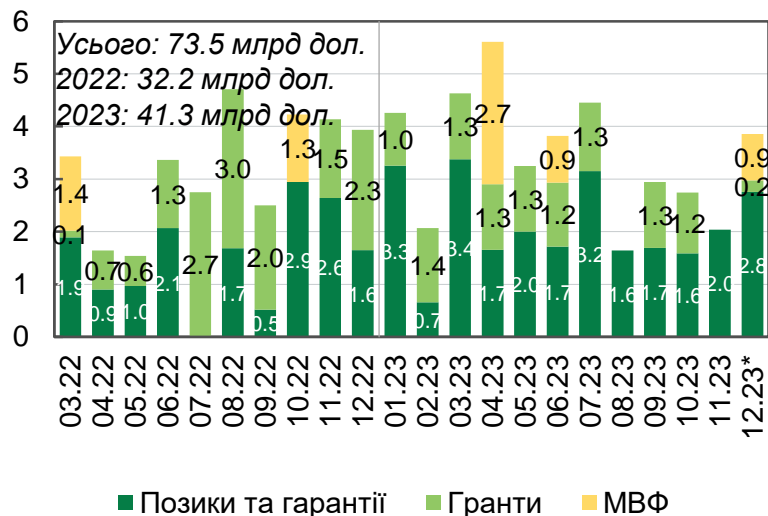

Джерело: НБУ.

- Логістичні труднощі та менші обсяги заведення валютної виручки до країни були основними причинами зростання активів за торговими кредитами у 2022 році, уже у 2023 році цей канал впливу капіталу звузився
- Крім того, українські мігранти за кордоном активно знімали гроші з карток, що призвело до зростання готівки поза банківською системою
- Ринок позик залишається недоступним для приватного сектору

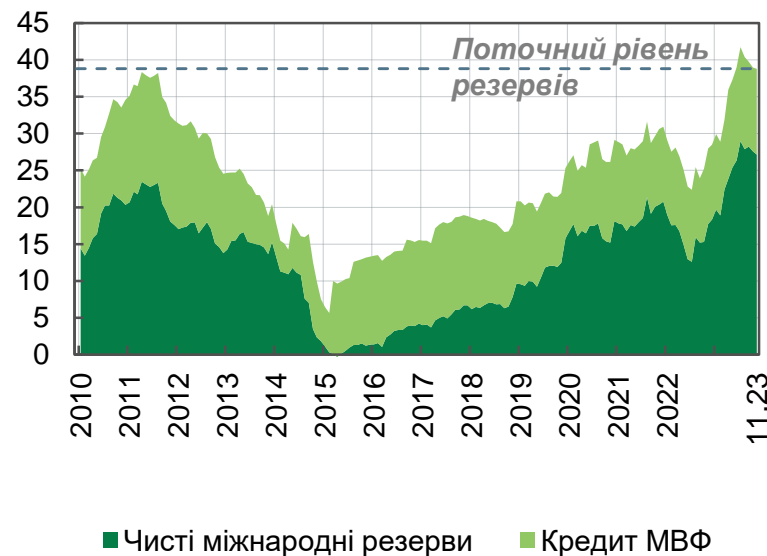
Розриви платіжного балансу покривалися завдяки міжнародній фінансовій допомозі

Міжнародна фінансова допомога з початку повномасштабної війни, млрд дол.

* Станом на 21 грудня 2023 року.
Джерело: НБУ, МФУ, дані з відкритих джерел.

Міжнародні резерви, млрд дол.

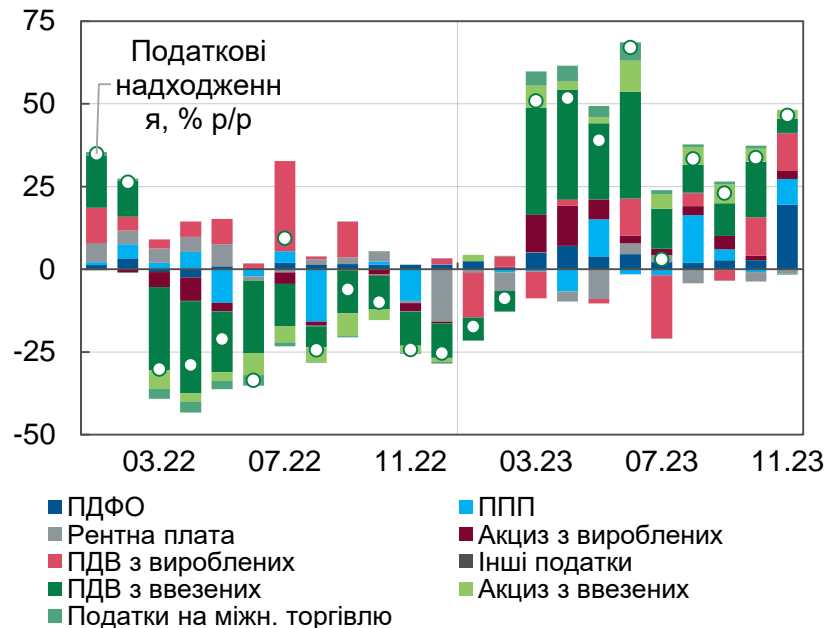

Джерело: НБУ.

- З початку повномасштабного вторгнення обсяг офіційного фінансування сягнули більше 70 млрд дол., з яких більше 25 млрд дол. становили безповоротні кошти, тобто гранти
- Найважчі місяці були влітку 2022 року, коли рівень резервів опустився до 22 млрд дол., проте вони залишалися на достатньому рівні
- З подальшим нарощуванням міжнародної допомоги резерви станом на кінець року перевищили рівень до повномасштабного вторгнення та становили 28.5 млрд дол. У 2023 році резерви продовжили зростати та станом на кінець листопада 2023 року досягли майже 39 млрд дол.

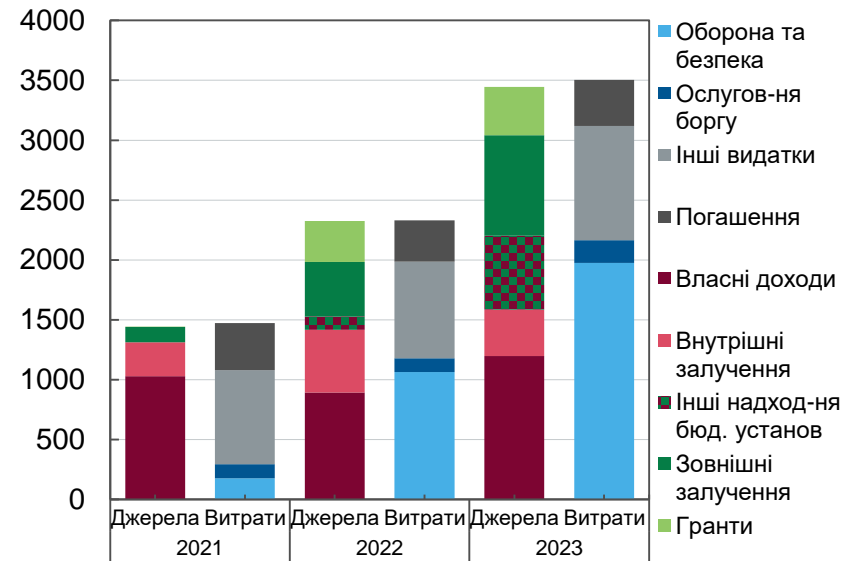
Міжнародна фінансова підтримка була вирішальною й для фінансування бюджетних потреб

Внески у річну зміну податкових надходжень доходів державного бюджету, в.п.

* Листопад – оперативні дані із сайту МФУ та на їх основі розрахунки. Джерело: ДКСУ, МФУ, розрахунки НБУ.

Потреби та ресурси державного бюджету за 10 місяців 2021-2023 років, млрд грн

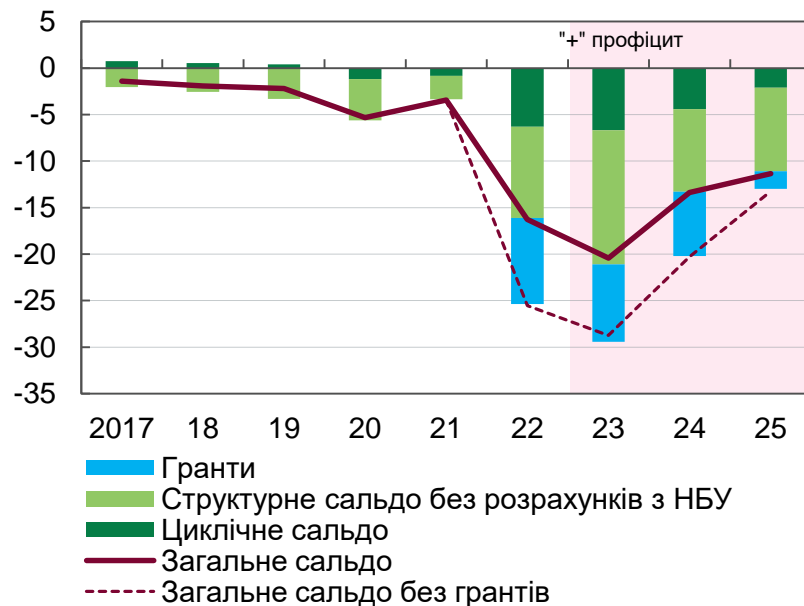

Джерело: ДКСУ, МФУ, розрахунки НБУ.

- Стан податкових надходжень поліпшується під впливом поживлення економічної діяльності та змін в адмініструванні
- Проте значні потреби на сфері оборони і безпеки та соціальне забезпечення (майже 66% та 14% видатків у січні – жовтні 2023 року відповідно) і надалі зумовлюють значні обсяги дефіциту бюджету
- У 2022 році дефіцит розширився понад 25% ВВП, а у 2023 році очікується ще вищим
- Попри поживлення у 2023 році ринку внутрішніх запозичень, бюджетні потреби, як і раніше, передусім профінансовано за рахунок міжнародної допомоги

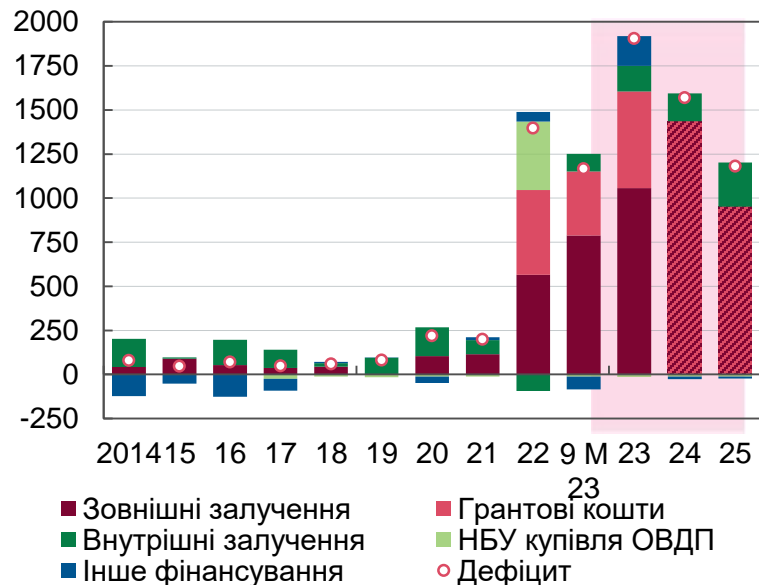
Через значні дефіцити Україна і надалі потребуватиме фінансової підтримки від партнерів

Сальдо зведеного бюджету, % ВВП

Джерело: МФУ, ДКСУ, НБУ (ІЗ жовтень 2023 року).

Фінансування дефіциту державного бюджету*, млрд грн

Джерело: МВФ, ДКСУ, МФУ, розрахунки та припущення НБУ.

- Бюджетний дефіцит під впливом збереження безпекових ризиків залишатиметься значним
- Це потребуватиме як подальшої міжнародної допомоги, так і активізації внутрішніх ресурсів – як боргового ринку, так і доходів
- Критично важливим є не лише обсяг отриманої допомоги, а й її ритмічність

Підсумки

- Економічні втрати, спричинені війною, є величезними. Вони стосуються не лише втрати та пошкодження фізичного капіталу, а й людського
- Падіння економіки України у 2022 році внаслідок повномасштабної війни було найглибшим за всю історію України та відкинуло її на майже 20 років назад. Україна зазнала найбільшої хвилі міграції з часів II світової війни
- Утім, падіння економіки у 2022 році було меншим, ніж очіувалося на початку вторгнення, а у 2023 році економічна активність відновлюється швидше. Все це завдяки високій здатності бізнесу та ДГ до адаптації, стійкості енергетичної системи, а також надсприятливим погодним умовам, що забезпечили рекордну врожайність низки ключових с/г культур
- Гарні врожаї на тлі складнощів експорту, меншої кількості споживачів та поліпшення очікувань в умовах стійкої ситуації на валютному ринку зумовили стрімке зниження споживчої інфляції з 26.6% у 2022 році до близько 5% у 2023 році. Проте ризики посилення інфляційних процесів зберігаються. Це пов'язано з викликами на ринку праці, у тому числі через міграцію, швидшим відновленням сукупного попиту, та споживчого зокрема, а також стійкості експортних надходжень
- Повномасштабна війна зумовила значне погіршення зовнішньо-торговельної позиції: експорт товарів стрімко знизився, тоді як імпорт постраждав менше, а послуг – суттєво збільшився. Крім того, значним був вплив капіталу з України, згенерований приватним сектором
- Розриви платіжного балансу покривалися завдяки міжнародній фінансовій допомозі. Остання була та є вагомим чинником фінансування значних бюджетних потреб. Критично важливим є не лише обсяг отриманої допомоги, а й її ритмічність

Національний банк України

[Web](#) ▪ [Facebook](#) ▪ [Twitter](#) ▪ [Flickr](#) ▪ [Youtube](#) ▪ [Instagram](#)